

Långhundraleden (C41)

Motivering

(beslutad av Riksantikvarieämbetet 2018-11-23)

Forntida betydande kommunikationsmiljö och fornlämningsmiljö med ett stort antal monumentala fornlämningar från framför allt yngre järnålder som tillsammans med odlingslandskap, herrgårdsmiljö, torp och bymiljö ovanligt tydligt speglar områdets historiska utveckling. (Kommunikationsmiljö; farledsmiljö/vägmiljö, fornlämningsmiljö, odlingslandskap, kyrkomiljö, sockencentrum, herrgårdsmiljö, torp, bymiljö, kvarnmiljö).

Uttryck för riksintresset

(beslutad av Riksantikvarieämbetet 2018-11-23)

- Ett flertal folkvandringstida fornborgar, strategiskt placerade utmed dalgången, varav den största benämnd Broborg med imponerande dubbla vallar.
- Runstenar utmed färdvägar och bro- och vadplatser, vid exempelvis Falebro, Broborg och Gullhögen.
- Omfattande och talrika järnåldersgravfält med resta stenar vid Vallbyåsen och flera monumentala stenhögar vid Storån, Edebybro, Mora stenar, Årby, Olofslund, Tisslinge, Risberga, Broborg och Östuna kyrka. Hönsgärde gravfält. Brunnshögen m.fl. vid Tuna. Gullhögen och gravfältet vid Ändeberga.
- Mora stenar, med museibygnad, under medeltiden plats för kungaval.
- Vattenfarleden vid Storån och Sävjaån.
- Ortnamn med –sta och –byändelser med ursprung i äldre järnålder. Tuna-namnet som speglar centrala platser inom det förhistoriska administrativa systemet.
- Öppet skifteslandskap med sammanhållen bybebyggelse, varav flera radbyar med välbevarad bystruktur i Edeby i Danmarks sn, Täby och Lunda i Östuna sn.
- Säterimiljöer från medeltid till 1600-talet med herrgårdsbebyggelse från 1600, 1700- och 1800-talen vid Hammarby och Lövsta i Danmark, Kasby gård (medeltida säteri) och Örby i Lagga sn, Tisslinge, Risberga, Åsbergby och Väppeby i Östuna sn och Lockstaholm i Husby-Långhundra sn.
- Småbrutet odlingslandskap med torp från främst 1700- och 1800-talen.
- Färdvägar utmed dalgångens sidor och tvärs över dalgången som binder samman byar, kyrkor och sockencentrum.
- Husbygårdar – tidigmedeltida kungsgårdar som ingått i det kungliga försörjningssystemet.
- Husby-Långhundra kyrka från 1100-talet.
- Lagga, Östuna och Danmarks kyrkor från 1300-talet med tillhörande kyrkomiljöer och sockencentrum.
- Väsby väderkvarn.
- Linnés Hammarby, kulturresevat, 1700-talsmiljö med bebyggelse och kulturlandskap.
- Ängslador i Danmarks socken som berättar om äldre tiders slätterbruk.

Kulturhistoriska värden

(Länsstyrelsens beskrivning 2014–2016)

Sävjaåns och Storåns dalgång var en viktig vattenfarled från Östersjön i sydost till Uppsala under förhistorisk tid, den s.k. Långhundraleden. Utmed denna farled finns mycket rika

fornlämningsmiljöer som visar på vattenvägens och de parallella landvägarnas betydelse under framför allt yngre järnålder. Farleden är en viktig informationsbärare om förhistoriska kommunikationsstråk och de miljöer som kan knytas till dessa. Vid sidan om vattenvägen finns en rad vägar till vilka det hör runstenar, vad- och broställen som visar på det förhistoriska kommunikationsnätet. Tillsammans berättar vattenfarleden och vägarna om en av de förhistoriska huvudlederna i Uppland.

Fornlämningsmiljöerna utmed Långhundraleden domineras av gravfält från järnålder, ensamliggande högar och runstenar i framträdande lägen som tillsammans med ortnamn som slutar på -sta och -by visar att området koloniserades allt eftersom landhöjningen torrlade området under järnålder. Områdets många stora vikingatida högar i framträdande lägen i landskapet, på höjder i den öppna åkermarken och invid vägar, bidrar till upplevelsen av ett område med lång historia. En stor del av områdets fornlämningar har stora pedagogiska kvaliteter då de är mycket tydliga och lätta att förstå även för en lekman. Redan vid övergången till yngre järnålder hade det etablerats bebyggelse i de områden där vi finner de historiska byarna. Fornlämningarna förmedlar att människorna bott i stort sett på samma platser sedan yngre järnålder. Dalgången utgör en väl sammanhållen bygd som berättar om lång kontinuitet avseende markanvändning och bebyggelsens lokalisering. Dalgångens öppna karaktär har sannolikt dominerat landskapsbilden sedan den torrlades genom landhöjningen under järnålder.

På Vallbyåsen finns ett gravfält med bl.a. resta stenar vilka troligen hör till äldre järnålder, de är intressanta genom att de sammanfaller med en sockengräns. Denna gräns med resta stenar kan tillsammans med runstenarnas placering bidra till förståelsen för gränsers uppkomst.

Inom området finns ett antal monumentala fornlämningar som tillsammans med mycket rika fornfynd anger att vissa bebyggelseenheter haft en särskild ställning, t.ex. Östuna och Tuna i Husby-Långhundra. I området finns ett antal fornborgar strategiskt placerade i anslutning till farleden och yngre järnåldersbygdens centrala platser. Fornlämningarna och bebyggelsemönstret speglar framväxten av yngre järnålderns stormannasamhälle.

Flera fornlämningsmiljöer är tillgängliggjorda genom p-platser, broschyrer och skyltar, t.ex. Broborgs fornborg, Vallby gravfält och Hönsgårde. De fungerar som friluftsområden med vandringsstigar. Nästan samtliga runstenar står utmed vägar och är skyltade och blir på så vis tydliga påminnelser om de som levde här på vikingatid.

Mora stenar, plats för kungaval under medeltid, är av rikspolitisk betydelse i egenskap av att det är den plats där kungen valdes under medeltid. Platsen markerar traditionen att välja kung och att rida Eriksgata, som utgick från Mora stenar.

I området finns fyra medeltida kyrkor uppförda från 1100-talet till 1300-talet. De representerar olika byggnadsstilar och ger stort utrymme att studera kyrkoarkitektur och dess förändringar på ett övergripande plan ned till detaljnivå. Kyrkomiljöerna som helhet utgör miljöer med stora kulturhistoriska och upplevelsemässiga värden.

Danmarks kyrkas tegelmurar illustrerar äldre skeden i kyrkans byggnadshistoria, murverket är intressant då kyrkans historia kan tolkas genom synliga skarvar och igensatta muröppningar.

Lagga kyrka och kyrkomiljö utgör en ålderdomlig kulturmiljö, till stor del opåverkad av senare tiders förändringar. Kyrkan är bevarad i sitt senmedeltida skick. Interiören och exteriören speglar förändringar som genomförts under århundradens lopp men som helhet är den ett märkligt dokument över medeltidens uppländska kyrkobyggnad. Öster om kyrkan ligger Lagga prästgård, en mycket kulturhistoriskt värdefull miljö med två äldre prästbostäder vid gårdsplanen. Den föregående bostaden från 1800-talets början och vinkel mot denna

ligger den äldre prästgårdsbyggnaden kvar, en välbevarad senkarolinsk mangårdsbyggnad från omkring 1740 med interiöra väggmålningar från samma tid.

Östuna kyrka är till största delen bevarad i sin medeltida form. Kyrkan tycks aldrig ha haft några kalkmålningar varför dess rena, vitkalkade interiör återspeglar hur dess ursprungliga interiör kan ha sett ut. Kyrkan har ett mycket högt byggnadshistoriskt värde som exempel på senmedeltidens kyrkobyggande i Uppland. Delar av den medeltida bogårdsmuren samt en medeltida stiglucka finns bevarad i kyrkogårdsmuren vilket bidrar till upplevelsen av miljön.

Husby-Långhundra kyrka har en lång och komplex medeltida byggnadshistoria vilket ger ett stort byggnadshistoriskt intresse, vilket även gäller resterna av den gamla sakristian.

I Lagga socken ligger Mora stenar, plats för kungaval under medeltiden. Platsen har stor historisk betydelse då den visar på äldre tiders sedvänja att välja kung. På platsen finns en liten museibygnad, Sveriges äldsta, från 1700-talet.

Jordbruksbebyggelsen speglar en rad olika typer av bebyggelse från herrgårdsmiljöer, välbevarade radbyar, utskiftade ensamgårdar, enklare torp och utmarksbebyggelse. Genom dessa är det möjligt att följa den bebyggelsehistoriska utvecklingen och organisationen kring markanvändningen.

Kasby gård är ett säteri med ursprung som medeltida sätesgård medan övriga säterier tillkommit under 1600–1700-talen. Herrgårdsmiljöerna rymmer ett rikt byggnadsbestånd som visar högreståndsmiljöernas arkitektur, planlagda trädgårdar och parker med alléer och i flera fall påkostade ekonomibygnader. Lockstaholm säteri har en manbyggnad i timmer från 1600-talet som representerar höga arkitektoniska värden. Profana, timrade högreståndsbbyggnader uppförda under 1600-talet är mycket sällsynta. Mangårdarna på övriga herrgårdar är uppförda under 1700-talet och tillsammans speglar de genom sin varierade arkitektur, med flera namnkunniga arkitekter 1700-talets variationer inom herrgårdsarkitekturen. Till herrgårdarna hör även ett stort antal torp vilka till stor del finns kvar idag som påminnelse om de sociala skiktningar som kan spåras inom herrgårdarnas domäner.

Bland jordbruksbebyggelsen finns alltjämt några radbyar, Edeby, Lundby och Täby, med välbevarad radbystruktur och flera äldre byggnader från framförallt 1800-talet. Merparten av dalgångens gårdar består av byggnader från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Enstaka byggnader, företrädesvis manbyggnader eller bodar, daterar sig till 1700-talet och är uppförda i timmer. I den nordöstra delen av Husby-Långhundra finns ett stort antal torp och backstugor vilka till största delen tillkom under 1800-talet. Merparten av detta byggnadsbestånd finns alltjämt kvar, delvis med ursprunglig karaktär, och speglar en historisk epok av nyetablering i kanterna av bygden på utmarken. Området har socialhistoriska värden.

I Danmarks socken ligger Hammarby, Linnés hem, museum och kulturresevat där det är möjligt att uppleva ett välbevarat byggnadsbestånd och kulturlandskap från 1700-talet. Miljön uppbar stora vetenskaps- och personhistoriska värden genom att den visar Linnés privata hemmiljö och trädgårdsodlingar. Hammarby utgör ett attraktivt besöksmål.

Odlingslandskapet bär prägel från 1800-talets laga skifte, vilket kommer till uttryck i ett storskaligt, öppet åkerlandskap med stora åkrar och ägor som skiljs åt genom diken. Andra drag som berättar om laga skiftet är de gårdar som flyttades ut till lägen mitt i den öppna åkermarken, t.ex. Tibble. Den öppna slätten speglar också den sjösänkning och utdikning som följde under 1800-talet i syfte att vinna mer odlingsmark.

I Danmark finns det alltjämt kvar ett antal ängslador mitt i den flacka dalgången som berättar om den ängsmark med tillhörande slåtterverksamhet som dominerade de lägst liggande markerna fram till 1800-talets skiften. I de mer sankta partierna fortsatte slåtterverksamheten

in på 1900-talet. Ängsladorna utgör de sista spåren av denna slätterverksamhet. De framträder tydligt i den, öppna, flacka dalgången och är av stor betydelse för landskapsbilden.

Att tänka på för framtiden

- Dalgångens öppna karaktär med utblickar över Sävjaån och Storån bör bevaras.
- Dalgångens öppna odlingsmark bör behålla sin övergripande karaktär av öppenhet så att vattenfarleden läge, vägarnas sträckning och fornlämningarnas placering i landskapet kan upplevas.
- Vägnätets sträckning med rötter i förhistorien och samband till runstenar och gravar bör värnas.
- För upplevelsen och förståelsen av landskapet med fornlämningsmiljöer, bebyggelselägen och äldre strukturer är det viktigt att ängs- och hagmarker fortsätter att betas och att åkermarkens öppna karaktär består och inte planteras igen.
- Landskapets kulturhistoriska komponenter bör vårdas och vidmakthållas.
- Fornlämningarna ska bevaras i enlighet med KML.
- Fornlämningar som tillsammans bildar sammanhållna, komplexa fornlämningsmiljöer bör värnas.
- Det ska vara möjligt att förstå och uppleva fornlämningarna och deras inbördes samband och hur de hör samman med de historiska byarna.
- Fornlämningarnas monumentala, framträdande läge i det öppna landskapet bör kunna upplevas även i fortsättningen.
- Fornlämningsmiljöerna, i synnerhet de miljöer som redan är skyltade, Mora stenar, Broborg, Vallbyåsen och Hönsgärde ska fortsätta att vårdas.
- Kyrkor och kyrkomiljöer ska bevaras och vårdas i enlighet med KML.
- Kyrkormiljöerna och deras betydelse som äldre administrativt centrum ska kunna upplevas.
- Kulturreseptatet Linnés Hammarby ska vårdas och underhållas i enlighet med beslut.
- Statliga byggnadsminnen ska bevaras och underhållas i enlighet med statlig förordning om byggnadsminne.
- Välbevarade, ålderdomliga bebyggelsemiljöer och enskilda byggnader med kulturhistoriska kvaliteter bör underhållas med stor varsamhet så att dess karaktär bevaras.
- Nyttillskott i bebyggelsen bör underordnas och utformas med hänsyn till den äldre bebyggelsen i området.
- Den äldre bebyggelsen och dess karaktär bör fortsätta att prägla området och dominera landskapsbilden.

Värdebärare/Värdekärnor

- Vattenfarleden vid Storån och Sävjaån.
- Ortnamn på med – sta och – by som visar att byarna har ett ursprung i äldre järnålder.
- Gravfält med kontinuitet genom hela järnåldern, t.ex. Vallbyåsens gravfält med resta stenar.
- Gravfält och stora högar nära Storån som Edebybro, Mora stenar, storhögar vid Årby, Olofslund, Tissinge, Risberga, vid Broborg, Gullhögen och gravfältet vid Ändeberga.
- I området finns ytterligare en rad storhögar och gravfält som speglar yngre järnålderns stormän, t.ex. vid Östuna kyrka, Vallbyåsens gravfält, Hönsgärde gravfält, Brunnhögen m.- fl. vid Tuna.
- Folkvandringstida fornborgar, totalt åtta stycken, strategiskt placerade utmed dalgången. Broborg med imponerande dubbla vallar.

- Färdvägar utmed dalgångens sidor och tvärs över dalgången som binder samman byar kyrkor och sockencentrum med varandra.
- Runstenar utmed färdvägar och bro- och vadplatser, t.ex. vid Falebro, Broborg och Gullhögen.
- Tuna som speglar centrala platser inom ett förhistoriskt administrativt system.
- Husbygårdar – tidig medeltida kungsgårdar som ingått i det kungliga försörjningssystemet.
- Husby-Långhundra kyrka från 1100-talet, Lagga, Östuna och Danmarks kyrkor från 1300-talet med tillhörande kyrkomiljöer och sockencentrum.
- Mora stenar, med museibygnad, plats för kungaval under medeltiden.
- Byar med välbevarad bystruktur, bl. a. radbyarna Edeby i Danmarks sn, Täby och Lunda i Östuna sn.
- Ålderdomligt byggnadsbestånd som speglar jordbruksbebyggelse under 1700 och 1800-talen.
- Väsby väderkvarn
- Säterimiljöer från medeltid till 1600-talet med herrgårdsbebyggelse, vid Hammarby och Lövsta i Danmark, Kasby gård (medeltida säteri) och Örby i Lagga sn, Tisslinge, Risberga, Åsbergby och Väfteby i Östuna sn och Lockstaholm i Husby-Långhundra.
- Hammarby kulturresevat i egenskap av Linnés hem, 1700-talsmiljö med bebyggelse och kulturlandskap.
- Ängslador i Danmarks socken berättar om äldre tiders slåtterbruk.

Beskrivning

Nuvarande lagar, regler, förordningar etc.

- Fornlämningar, 2 kap. KML
- Kyrkor, 4 kap. KML: Danmark, Lagga, Östuna, Husby-Långhundra
- Riksintresseområde för kulturmiljövården 3kap.6§ MB
- Riksintresse, Natura 2000, 4 kap. 8§MB Sävjaån och Funbosjön
- Kulturresevat, 7 kap. 9 § MB; Linnés Hammarby
- Byggnadsminne enligt statlig förordning om byggnadsminne; Linnés Hammarby och Mora stenar
- Biotopskydd för ädellövskog, alléer, vattendrag
- Bebyggelsen, 8 kap. 13, 14, 17 §§ PBL
- Regionalt kulturmiljöområde, U 29 Storåns och Sävjaåns dalgångar

Naturgeografi

Sävjaåns och Storåns dalgångar utgör Uppsalaslättens fortsättning mot sydost och omges av stora skogsområden med mellanliggande, delvis uppodlade, sprickdalar. Utmed dalgångens norra sida finns betesbackar och några markanta höjder som Broborgskulle, knallen vid Risberga och Urberget. På gränsen mellan Östuna och Husby- Långhundra socknar går Vallbyåsen, en utlöpare av Stockholmsåsen, tvärs över dalgången. Dalbotten som består av styv lera utnyttjades tidigare för slåtter och har först under senare tid torrlagts och odlats upp till åkermark. De låglänta delarna av området utgjorde en havsvik under hela bronsåldern och grundades upp järnåldern. Långt fram i tiden har det funnits kvar spår av den forna viken genom de sjöar som fanns vid Östuna och Mälsta, De dikades ut under 1700- och 1800-talen.

Dagens landskapsbild

Sävjaåns, Samnaåns och Storåns dalgångar bildar en sammanhängande jordbruksbygd dominerad av öppet åkerlandskap. Landskapet utgör en del av den vidsträckta Uppsalaslätten där bebyggelsen ligger på åkerholmar/morän/berg omgivna av åkermark. Vidare söderut fortsätter området i en flack, tydligt markerad dalgång där bebyggelsen i huvudsak finns på dalgångens sidor i övergången mot skogsbygden. I området ligger fyra kyrkor med tillhörande sockencentrum, Danmark, Lagga, Östuna och Husby-Långhundra kyrkor som alla ligger på framträdande höjder mitt i den långsträckta dalgången. Kyrktornen med omgivande rödfärgad bebyggelse och stora lövträd anas på långt håll i det öppna landskapet. På gränsen mellan Östuna och Husby-Långhundra socknar vidgar sig dalgången till ett större slättområde och dalen tväras av Vallbyåsen, som är en del av Stockholmsåsen. Uppodlingen av de stora lerslätterna kom tidigt att nå en hög nivå, där åkermarken snart kom att dominera över ängsmarken. Först med vallodlingens införande i slutet av 1800-talet kom de sista naturliga ängsmarkerna att torrläggas och uppodlas. Ett flertal övergivna ängslador sätter ännu sin prägel på landskapet inom dessa områden. Idag utgör området en fullåkersbygd.

Dagens brukande

Jordbrukslandskap, attraktiva boendemiljöer, både permanent och fritidsboende, hästverksamhet, levande sockencentrum, golfbana, SLU:s försöksodlingar på Lövsta forskningscentrum, Linnémuseum.

Dagens bebyggelsestruktur

Bebyggelsen ligger i huvudsak i övergången mellan lera och morän utmed dalgångens sidor. I väster där Uppsalaslätten tar vid, ligger dock en stor del av byarna och gårdarna på bergshöjder eller moränkullar på slätten. Den nuvarande odlingsbygden koloniserades under järnåldern. Under dess senare del etablerades områdets byar, vilka markeras av flera gravfält.

Inom riksintresseområdet finns fyra medeltida kyrkomiljöer:

Danmarks kyrka

Danmarks kyrka ligger på en höjd i ett öppet jordbrukslandskap ca 8 km sydost om Uppsala. Dess tornspira är vida synlig omkring i slättlandskapet. Området runt kyrkan har karaktär av ett sockencentrum med prästgård, hembygdsgård och skola. Kyrkan är i sin helhet byggd i rött tegel på en sockel av gråsten och består av ett långhus och ett tresidigt avslutat kor i öster, ett torn i väster med hög spira samt en sakristia på korets norra sida. Västra delen av långhuset är den äldsta delen, uppfört under tidigt 1300-talet. Tornet är uppfört vid 1400-talets mitt. Östra delen av långhuset, koret och sakristian är byggda omkring 1490. Kyrkan har stora, höga fönster och den nuvarande tornspiran tillkom 1884. Kyrkan hade ursprungligen två ingångar, en från söder där ett vapenhus tidigare var beläget och en från norr. Dessa ingångar murades senare igen, men kan fortfarande skönjas i murverket. Den senmedeltida entrén till koret finns bevarad och den järnklädda dörren är ett välbevarat exempel på medeltida smideskonst. Interiören präglas idag till största delen av de medeltida valven och den restaurering som kyrkan genomgick 1958. Kyrkan har i hög grad bevarat den karaktär den fick på 1400-talet. Kyrkogården omges till största del av en gråstensmur. I lunden norr om kyrkan står två ditflyttade runstenar. Området runt kyrkan har karaktär av sockencentrum med ett timrat sockenmagasin från 1700-talet, komministerbostad av parstugetyp från ca 1880, kyrkoherdebostad från 1925, hembygdsgård från 1929 och skola.

Lagga kyrka

Lagga kyrka ligger på sydöstra sidan av Laggaberget som omgavs av en sjö långt in i medeltid. Kyrkan är byggd omkring år 1300 som en salkyrka med skalmurar av gråsten och med sakristia i norr. Kyrkan har valvmålningar av Albertus Pictor från slutet av 1400-talet.

Vapenhuset är byggt av gråsten och är daterat till senare delen av 1400-talet och på 1500-talet ersattes koret med det nuvarande. Kyrkan och kyrkogården utgör en ålderdomlig kulturmiljö. Kyrkogårdsmuren har bevarat delar av den medeltida bogårdsmuren samt en medeltida stiglucka. Lagga kyrka är så gott som helt bevarad i sitt senmedeltida skick, trots förändringar under århundradens lopp. På kyrkogården står en skulptur av Carl Milles som föddes i Lagga och vars mor ligger begravd här. Klockstapeln på Laggaberget är bevarad i sitt ursprungliga skick sedan 1735, den innehåller dock delar från en äldre klockstapel från 1600-talet.

Nära kyrkan ligger den gamla prästgården med flera ålderdomliga byggnader, däribland en senkarolinsk mangårdsbyggnad från omkring 1740, en av länets bäst bevarade prästgårdar. Sydväst om kyrkogården ligger Lagga skola. Den byggdes 1963 men har senare byggts om och till. Vid skolan ligger även en äldre lärarbostad.

Östuna kyrka

Östuna kyrka belägen i Storåns dalgång är uppförd på 1300-talet eller i början av 1400-talet. Den senmedeltida salkyrkan är bevarad så gott som helt i sin medeltida form, det enda ingrepp i stommen som gjorts sedan dess är förstoringen av fönstren och upphuggandet av norrfönstren på 1700- och 1800-talen. Kyrkan är byggd med skalmurar i gråsten, vapenhuset är senare tillbyggt under senare hälften av 1400-talet. Kyrkan har föregåtts av en äldre kyrka vilket finns belagt genom ett dokument från 1303. Närmast norr om kyrkogården ligger klockstapeln på en mindre höjd. En liten bit bort i nordvästlig riktning ligger den gamla skolan och lärarbostaden. Omgivningarna präglas av stora, gamla gods, t.ex. Tisslinge gård med huvudbyggnad från 1743, byggd av Johan von Scheffer, vars begravningsvapen finns i kyrkan.

Husby-Långhundra kyrka

Äldst av de medeltida kyrkorna är Husby-Långhundra kyrka, byggd i slutet av 1100-talet eller i början av 1200-talet. Husby-Långhundra kyrka har ett vida synligt läge uppe på en åsrygg. Invid kyrkan finns flera s.k. kungshögar. Kyrkan har en omfattande och komplicerad byggnadshistoria. Kyrkans planform och uppbyggnad är resultatet av flera om- och tillbyggnader under medeltiden och senare. Den ursprungliga kyrkan byggdes på 1100-talet eller omkring år 1200 som en romansk kyrka med långhus och smalare kor, eventuellt försett med absid. De västra delarna av kyrkan är från denna tid. Kyrkan har en komplicerad, omfattande byggnadshistoria som omfattar flera om- och tillbyggnader. Genom en inskrift i väggen vet vi att vapenhuset byggdes år 1462 och att kyrkan valvslogs och målades samma år. Sin slutliga form fick kyrkan omkring 1500 då den förlängdes åt öster. Vid mitten av 1700-talet fick kyrkan till stor del sin nuvarande invändiga karaktär. Kyrkogården har traditionell karaktär med en hög stenmur som till stora delar består av medeltidens bogårdsmur, och en trädkrans. Kyrkogården har en stor koncentration av äldre gravar på den västra delen, bl.a. ett antal från första delen av 1800-talet. Klockstapeln innehåller en trästomme från en äldre öppen klockstapel men fick sitt nuvarande utseende 1798, är belägen på kyrkogården sydväst om vapenhuset. Söder om kyrkogården löper den gamla landsvägen och i öster ligger den gamla kyrkskolan med flera äldre skolbyggnader.

Husby by

I området finns ett stort antal byar och bybebyggelsen där många uppvisar ålderdomliga drag vad gäller struktur och byggnadsskick. Husby by belägen söder om Husby-Långhundra kyrka, är en tät bymiljö med flera välbevarade, äldre byggnader. Byn ligger på en smal höjdrygg i landskapet. Här ligger bl.a. Tilasgården med huvudbyggnad från tidigt 1700-tal. Tilasgården var fram till tidigt 1700-tal den enda gården i Husby. Mot slutet av 1700-talet skedde flera hemmansklyvningar i Husby som leder till att Husby omfattar fyra gårdar vid tiden för

storskiftet 1778. Vid laga skifte har byn ökat ytterligare och består då av sju gårdar varav några fyra mindre enheter flyttas ut till lägen norr om dalgången.

Jordbrukslandskapets bebyggelse

Merparten av områdets byar har varit radbyar med gårdar med åtskilda man- och fägårdar, av s.k. centralsvensk eller götisk typ. I många fall kan man trots laga skiftes utflyttning av gårdar ana radbyns ursprungliga karaktär genom bebyggelsens struktur på gårdstomten och enstaka äldre byggnader vilka förefaller stå på kvar på sin ursprungliga plats från tiden före laga skiftet. Efter laga skifte upplöstes den slutna gårdsformen på många ställen och boningshuset placerades i en trädgård och ekonomibyggnaderna sammanfördes till några få större byggnader med alla funktioner samlade under ett tak.

Edeby

Edeby är en radby med välhållet och ålderdomligt byggnadsbestånd som ligger på en moränhöjd mitt på lerslätten i Danmarks socken. Ned mot ån låg förr ängar och hagar. Radbykaraktären kan även anas i *Stora Söderby*.

På västra sidan av Laggahöjden som omges av en flack lerslätt ligger byarna *Norrby*, *Väsby* och *Högby* utmed en slingrande byväg. Vid Väsby i Lagga finns en väderkvarn, kvarnstuga och ekonomibyggnader från 1800-talet. *Norrby* och *Högby* präglas av det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets bebyggelse med bostadshus med sexdelad plan och stora ekonomibyggnader. Merparten av bebyggelsen är faluröd. Bland byggnaderna märks enstaka äldre välbevarade timmerbyggnader. På norra sidan av Laggahöjden ligger *Säby* med äldre välhållna bebyggelse. Vid *Säby* har det uppförts flera moderna villor.

Årby

Årby ligger på norra sidan av Storån och omfattar idag två gårdar med till flera mycket byggnadshistoriskt intressanta timmerbyggnader från 1700- och 1800-talen. Bland annat finns det alltjämt kvar bostadshus från 1700-talet på båda gårdarna. På södra sidan av Storån ligger *Olunda* med ett enhetligt och välbevarat byggnadsbestånd från 1800-talet, bl.a. ett komministerboställe med bostadshus från 1825. Till *Olunda* hör även en tiondebod från 1700-talet.

Täby och *Lunda* i Östuna har välbevarad radbykaraktär med tätt och rikt byggnadsbestånd. *Lunda* består idag av fyra gårdar, sju på 1700-talet, vilka uppvisar ett välbevarat byggnadsbestånd med byggnader från i huvudsak sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Till miljön hör enstaka äldre timrade byggnader.

Utmed dalgångens kanter, uppdraget i skogen, och framför allt i nordöstra delen av Husby-Långhundra finns ett stort antal torp och backstugor som tillkommit under 1800-talet. Till säterierna och byarna hör även torp vilka etablerats redan under 1600- och 1700-talen.

Herrgårdar

I dalgången ligger flera mycket stora gårdar som representerar säteribildningar från medeltid till 1600-talet. Herrgårdsmiljöerna har alla ett representativt byggnadsbestånd.

Hammarby

Linnés Hammarby intar en särställning genom platsens betydelse som bostad för Linné och plats för många av dennes studier. Linnés Hammarby uppvisar ett enhetligt byggnadsbestånd från 1700-talet. Huvudbyggnaden från 1762 som omges av en botanisk trädgård med växter som i många fall härrör från Linnés tid. Kring gården utbreder sig en park med ädla lövträd.

Lövsta

Lövsta blev säteri 1602 då Nils Turesson Bielke fick Funbo och Rasbo socknar i förläning av Karl IX. Nuvarande huvudbyggnad från 1700-talet och en sten ladugård från 1863. Vid mitten

av 1700-talet hade en av Carl von Linnés vänner Sten Carl Bielke, omfattande växtodlingsförsök vid Lövsta. En slags föregångare till den forskning som bedrivs vid Lövsta av SLU idag.

Kasby gård

Kasby gård känd som säteri redan under medeltiden, har en vitputsad huvudbyggnad i två och en halv våning med samtida flyglar från 1750-talet. Ekonomibygnaderna är från 1800-talets förra hälft. Kasby har ett ursprung som medeltida sätesgård och ägdes på 1490-talet av väpnaren Erik Mikaelson. Till Kasby hör även ett antal torp i skogsmarken i nordost. Kasby utgör ett viktigt blickfång i det flacka landskapet och syns på långt håll genom de stora byggnaderna och den dubbla lindallé som leder fram till gården.

Örby gård

Örby bildades som säteri på 1600-talet. På Örby finns en stor tvåvåning huvudbyggnad från omkring 1750 i timmer med panel samt brutet och valmat tak. Ekonomibygnaderna är huvudsakligen från 1900-talet. Det var på Örby som Carl Milles föddes. Örby ligger mitt i den öppna åkermarken och syns på långt håll genom den allé som leder fram till gården.

Tisslinge och Risberga

I Östuna finns det två säterier, Tisslinge och Risberga. Tisslinge ligger nordväst om Östuna kyrka med höjd med vyer över Storåns dalgång. Den ljusmålade huvudbyggnaden är från 1740-talet och flankeras av samtida flyglar. Av stort värde är även den kringbyggda ladugården som ligger på en kulle vid sidan om mangården. Enheterna hålls samman av en faluröd stallänga med portlider. Till gården hör även flera torp i skogsmarken i sydväst där det uppförts egnahemsvillor och fritidshus i anslutning till torpmiljöerna.

Risberga gård är känd sedan medeltiden, gavs som förläning 1654 till kungl. sekreteraren John Winbladh. Från denna släkt kommer bl.a. löjtnanten och arkitekten Carl Winbladh, född och uppvuxen på Risberga. Huvudbyggnaden är uppförd 1778 och försedd med vitgrå panel. Mittför denna ligger en stallbyggnad med ett portlider som leder vidare till en kringbyggd ekonomigård.

Åsbergsby och Väppeby

I Östuna finns även två mindre säterier, Åsbergsby i söder och Väppeby på dalgångens norra sida. Gårdarna har ett rikt byggnadsbestånd med mangårdsbyggnader från 1810-talet respektive 1700-talets mitt.

Lockstaholm

På Lockstaholm i Husby-Långhundra finns ett envånings bostadshus i timmer från 1600-talet. Huset är den ursprungliga sätesbyggnaden.

Övrig bebyggelse

Vid Mora stenar finns ett mindre hus som inrymmer de s.k. Mora stenar, stenar med inskriptioner. Byggnaden uppfördes 1770 och är Sveriges äldsta specialbyggda museibygnad ritad av herrgårdsarkitekten Carl Wijnblad. I södra delen av Danmark finns ett antal ängslador som berättar om äldre tiders slätterverksamhet på de flacka, sank, ängarna.

Historiska skikt

Långhundraleden som begrepp myntades först av arkeologen Björn Ambrosiani 1961 i årsboken Uppland 1961. Långhundraleden är en bred och flack dalgång som utgjorde en bred fjärd långt in i järnålder. Det var först mot slutet av bronsålder som de högsta moränhöjderna torrlades vid Danmarks kyrka, norr om Riseberga och nordost om Husby-Långhundra. Den successiva landhöjningen innebar att den västra delen av dalgången, från Lagga till Danmark, dominerades av en slättsjö på 500-talet som smalnade av i öster för att övergå till vattendrag

vid Husby-Långhundra. Sannolikt har det varit möjligt att färdas via Sävjaån och Storån vidare mot Östersjön antingen rakt österut eller mot sydost via de åar som löper i denna riktning mot Vallentuna och därefter Östersjön. Vattenvägarna mot sydost brukar räknas in i den färdväg som benämns Långhundraleden. Under de senaste decennierna har det ifrågasatts om leden varit en viktig farled under vikingatid, då det från flera håll framhållits att delar av den omskrivna leden knappast varit framkomliga med båt under vikingatid. Redan under äldre järnålder kan det ha varit svårt att passera på några platser utmed ån. För att kunna nyttja en helt framkomlig färdväg på vatten måste man gå tillbaks i tiden till minst äldre järnålder.

Fornlämningsbilden utmed den s.k. Långhundraleden talar för att kommunikationsstråket var av stor betydelse under hela järnåldern och att det under lång tid var vattenvägen som var det viktigaste farleden.

Bronsålder

På höjderna utmed området finns lösfynd som vittnar om enstaka bosättningar i den höglänta skogsmarken utmed Storån redan under yngre stenålder. Några kilometer norr om Husby-Långhundra kyrka finns det en hällkista. Under bronsålder leder landhöjningen till att de högre moränbackarna utmed dalgången bildar land och lockar till sig bosättningar.

Fornlämningssmiljöer från bronsålder är få i området. I Danmarks socken finns några enstaka skärvstenhögar vid Korsbacken och Tjocksta som hör hemma i bronsålder. Vid Våppeby i Östuna och vid Mälsta i Husby-Långhundra finns områdets två mest betydande sammanhållna bronsåldersmiljöer med bl.a. tio till tjugo skärvstenshögar och flera rösen på bergskränen. I de östra delarna av Husby-Långhundra dominerar ett småbrutet åkerlandskap med mellanliggande moränhöjder. I kanterna av det öppna landskapet finns ett tiotal platser med hällristningar och enstaka skärvstenhögar som visar att denna del varit koloniserad under bronsålder. Bland hällristningarna märks skeppsristningar vid Vackerberga i övrigt domineras de av skålgropar/älvkvarnar.

Järnålder

Under järnålder kommer dalgången att koloniserats fullt ut. Merparten av de historiska byarna etableras. Till varje by hör bygravfält som omfattar gravar från äldre till yngre järnålder. Många gånger är de uppdelade på flera gravfält som tillsammans omfattar mellan femtio och hundrafemtio gravar. Gravfälten har en tydlig tyngdpunkt i tiden från Kristi födelse till vikingatid. Vid sidan om gravfälten berättar ortnamnen som domineras av by- och sta-namn att bebyggelsen kommit till under järnåldern. I Danmark vid Krisslinge finns stensträngssystem som speglar äldre järnålderns markanvändning.

Många gravfält är intressanta genom sin formriktighet och omfattning. De bildar monumentala och karaktäristiska inslag i miljön och uttrycker såväl gemensamma, generella drag som enskilda varianter av särpräglade betydelse.

Bland äldre järnåldersgravfälten intar Vallbyåsen en särställning genom ett mycket stort antal resta stenar på och i sluttningarna av den markanta åsryggen som även utgör sockengräns mellan Östuna och Husby-Långhundra. Från Danmark till Husby-Långhundra finns ett antal gravfält med lång kontinuitet som bl.a. rymmer enstaka resta stenar. Till äldre järnålder hör även ett depåfynd av guld påträffat vid Tuna.

Till övergången mellan äldre och yngre järnålder ca 400–550 e. Kr, s.k. folkvandringstid, hör områdets åtta fornborgar (två av dessa ligger strax utanför riksintresseområdet men ingår i samma system av fornborgar). Samtliga utom en ligger i anslutning till mötet mellan två alternativa sträckningar av Långhundraleden. Det är i mötet av dessa olika färdvägar, en i östvästlig och en i nord-sydlig riktning, som vi finner Tuna och Husby mitt i Husby-Långhundra. Något västerut ligger Östuna, ytterligare en Tuna-enhet med ett antal storhögar vid mötet

mellan Långhundraleden och en färdväg som leder till Knivsta i sydväst. På denna plats etableras kyrka och sockencentrum under medeltid. Av de tre fornborgarna är Broborg den största och den mest intressanta. Den är anlagd där farleden passerade ett forntida sund och till platsen är ett flertal sägner knutna. Den är uppförd med dubbla och mycket kraftiga murar, delar av de kallmurade väggarna är välbevarade. Det finns också indikationer på att delar av muren sintrat, vilket antas tyda på att den förstärkts genom att murlivet eldats. Vid Broborg finns även en storhög placerade mellan borgen och ån. Högen kallas "Grimsas hög" och går tillbaks på sägner om Grimsa, en vikingahövdingens dotter som enligt traditionen ska ha hållit till i Broborg. Vid foten av borgen, mot skogskanten ligger en trefaldighetskälla. Från Broborg har man vid utsikt över Långhundraledens dalgång mot väster, söder och öster. Till folkvandringstid hör även ett offerfynd från Söderby om nio guldraketeatrar som påträffats i en kärrmark i skogen någon kilometer från Söderby gravfält.

Brunnshögen är en storhög, om ca 25 m diameter och som ligger norr om Husby-Långhundra kyrka när Tuna. Högen har undersökts och visat på fyra gravläggningar, där den översta uppvisar ett mycket rikt fyndmaterial om 50 kg ben, guld- och silverfragment, mer än 50 granater, drygt 10 turkoser m.m. som kan dateras till 500-talet. Underliggande begravning hör sannolikt hemma i äldre järnålder. Någon kilometer mot sydväst ligger Gullhögen när Storån. Gullhögen är närmare 35 meter i diameter och har undersökts av Stockholms universitet åren 1988 till 1993. Graven innehöll tre begravningar med dateringar till yngre förromersk järnålder, 300 e. Kr och till 900 e. Kr. I graven från 300-talet påträffades ett rikt material med en ormhuvudring, två till tre glasbägare och silverfragment samt björnfalanger som visar att den döde legat på en björnfäll. I den yngre graven framkom tre lerkärl, ett med en kremerad kvinna och de övriga två med en man. Till denna grav hör ett nedställt svärd. Graven var omsorgsfullt uppbyggd i flera skikt med torv och kolat trä.

Ett gemensamt drag är att många av gravfälten i området domineras av högar. På nästan femtio platser utmed dalgången finns det ensamliggande högar anlagda i anslutning till äldre färdvägar eller placerade så att de framträder, väl synliga, på långt håll i dalgången.

I dalgången finns ett stort antal gravfält med tyngdpunkt i yngre järnålder. Till de större och mer intressanta hör gravfälten vid Norrby, Högby, Mora stenar, Väppeby, Täby, Broborg, Stenby, Vallby, Ovike, Hönsgärde, Åby och Ändeberga. Utmed dalgången märks även koncentrationer av storhögar vid Östuna kyrka, minst sju stycken och nära Husby-Långhundra kyrka med bl.a. den stora "Brunnshögen". Invid ett vad på Tibble marker ligger Gullhögen. Gravfälten vid Vallby och Hönsgärde är vårdade och skyltade.

Utmed dalgången finns även ett tjugotal runstenar, i regel placerade invid vägar som alltså är farbara och som låter oss förstå vägarnas avsevärda ålder. Vad- och broplatser som går tillbaks till förhistorisk tid finns på en rad platser utmed dalgången och kan knytas samman med runstenar, ensamliggande högar och högggravfält. Vid Falebro markerar två runstenar, varav en omtalar en bro, den äldre färdvägen. Söder om Vedyxa står två runstenar på var sin sida om vattendraget. Vid Edeby bro kantas Sävjaån av ett högggravfält. Vid Mora stenar ligger det högar på den flacka slätten nära Storån. Vid Kasby finns det tre runstenar och en hög som alla ansluter till en trolig färdväg förbi Kasby. Söder om Risberga står det två runstenar invid en bro över Storån. Här finns även flera högar, bl.a. nära ån och som låg invid vattnet när de anlades. Söder om Tibble har det funnits en förhistorisk vadplats invid Gullhögen som kantas av runstenar på ömse sidor om Storån.

Medeltid

Namnet Långhundra anger att dalgången utgjorde ett hundare, en äldre administrativ indelning vid medeltidens början. Till denna tid hör även systemet med Husabyar, kungsgårdar som kan sägas spegla centrala orter. Normalt brukar det finnas ett Husby per

hundare. Utmed dalgången finns dock två Husby, ”Husby Laggahärad” vid Lagga kyrka som 1273 skänktes till Uppsala domkyrka av kung Valdemar och ”Husby Ernavi” vid Husby-Långhundra kyrka som var i kungamaktens ägo fram till 1348 då den byttes bort. Gården kom senare att åter hamna i kunglig ägo.

Inom området finns fyra medeltida kyrkor; Danmark, Lagga, Östuna och Husby-Långhundra som alla ligger väl synliga i dalgången. Husby-Långhundra är äldst och har uppförts i slutet av 1100-talet eller under 1200-talet. Övriga kyrkor kan troligen dateras till 1300-talet. Kyrkornas ställning som administrativt centrum för bygden kommer till uttryck i de övriga byggnader som hör till miljöerna. De utgör alla intressanta och välbevarade kyrkomiljöer. För mer utförlig beskrivning av kyrkorna se avsnittet om bebyggelsen. Trots att en stor del av jordnaturen i dalgången betecknats som frälse i de äldsta kartorna från 1600-talet så kan endast ett säteri beläggas redan under medeltid. Kasby gård är känd från 1490-talet, då den var sätesgård för väpnaren Erik Mikaelson.

I mötet mellan de tre folklanden, Tiundaland, Attundaland och Fjärdrundaland, ligger Mora äng med Mora stenar, den plats där man under medeltid valde kung. Platsen ligger invid den färdväg som följer Storåns södra sida, strax söder om mötet mellan Funboån, Sävjaån och Storån. Enligt tradition skulle kungen stå på Mora stenar då han svor Kungsedan. Den förste dokumenterat valde kungen var Magnus Ladulås 1275, men troligen är traditionen äldre än så. I Upplandslagen från 1296 redogörs för de olika momenten som gällde för att ”taga och vråka konung”. Sedvänjan antas ha fungerat fram till att Gustav Vasa bestämde sig för att kungaämbetet istället skulle gå i arv.

Traditionen säger att efter att den valde kungen ridit Eriksgata så skulle han stå på stenen och svära sin ed för att sedan hyllas av sin valförsamling. På platsen finns det en liten kvadratisk byggnad uppförd 1770 efter ritningar av Carl Wijnblad. Byggnaden utgör statligt byggnadsminne. I huset förvaras stenar med inskriptioner vilka antas besegla de förrättade valen. En berättar att Erik av Pommern valdes till konung 1396, en annan att Karl Knutsson valdes 1448 och en tredje är försedd med sköldmärket tre kronor. Flertalet stenar är små utan inskriptioner. Flera av stenarna består av Vattholma-marmor vilket stämmer väl med uppgifter om att Mora sten ska ha varit en vit/ljus sten.

Nyare tid

Ett antal säterier bildas, bl.a. Örby säteri i Lagga socken 1600-tal tillhörande släkten Gyllenklou (på Örby föddes skulpturen Carl Milles 1875) och Lövsta säteri uppkom 1602 då Nils Turesson Bielke fick Funbo och Rasbo socknar i förläning av Karl IX. Nuvarande huvudbyggnad är troligen uppförd i en våning på 1600-talet och påbyggd med ytterligare en våning på 1700-talet.

Under 1700- och 1800-talen utvecklades sockencentrum med flera skolbyggnader, bl.a. vid Lagga, Danmark och Husby-Långhundra. Från 1840-talet genomfördes en rad sjösänkings- och dikesföretag som bidragit till att äldre sjöar torrlagts och att den breda Storån smalnat av. Stora delar av dalgångens ängsmark odlades upp under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. I den nordvästra delen av dalgången, i Danmarks socken utmed Sävjaån vittnar ängslador mitt i den flacka dalgången om det äldre ängsbruket.

Historiska näringar

Jordbruksverksamhet har dominerat dalgången sedan förhistorisk tid. Vid Väsby finns det en väderkvarn och norr om Risberga samt vid Kvarnbol har det funnits vattenkvarnar i äldre tid. Sävjaåns och Storåns flöde tycks ha varit oreglerat.

Kommunikation

Storåns dalgång var under forntiden en del av en viktig farled, Långhundraleden, ett system av sjöar och åar som förband det centrala Uppland med Östersjön. Kring farleden anlades flera fornborgar för försvar av landet. Broborg, den största fornborgen är anlagd där farleden passerade ett forntida sund.

Vägnätet som knyter samman byar, gårdar och kyrkor är ålderdomligt och knutet till den tid då dalbotten var sank. Det finns ett antal vadställen som minner om detta, ett av det mest kända är Falebro i Danmarks socken, där en runsten på ett gravfält berättar att där funnits en bro.

Makt och samhällsfunktioner

Fornlämningarna i området, med storhögar, runstenar, brobyggen och mycket rika fornfynd anger att området dominerats av en stormannaklass under yngre järnålder.

I Husby-Långhundra ligger Husby och Tuna, platser som under forntiden var av betydelse ur administrativ synpunkt. Tuna antas ha haft en administrativ funktion under förhistorisk tid, yngre järnålder. I området finns två Husby, vid Lagga kyrka och i Husby-Långhundra. Husbynamnet anger en ställning av kungsgård. Invid Husby-Långhundra kyrka och invid Östuna kyrka finns flera imponerande storhögar, s.k. kungshögar, som visar på dessa platser betydelse. Husbyarna fyllde en viktig roll inom Uppsala öd, det system som försåg sveakungarnas hov med förnödenheter. Kungen och hovet reste runt mellan de olika husbyarna, som skulle finnas i varje härad.

Enligt traditionen valdes och hyllades de svenska kungarna vid Mora äng där de symboliska Mora stenar förvaras i en för ändamålet uppförd museibygnad från 1770-talet. Stenarna uppvisar medeltida inskriptioner från förrättade kungaval. Platsen ligger på gränsen mellan de forntida folklanden Attundaland och Tiundaland.

I området ligger fyra kyrkor, Danmark, Lagga, Östuna och Husby-Långhundra med tiondebodar, skolor, prästgårdar m.m. som speglar miljöernas administrativa roll och ställning som sockencentrum.

I området finns flera herrgårdar, av dessa har Kasby medeltida ursprung, övriga har tillkommit under 1600–1700-talen. De speglar frälsets dominans och stormaktstidens förläningar.

Visuella/historiska samband och koppling till naturgeografi

Fornlämningarna är placerade så att de vänder sig mot farled och färdvägar, väl synliga på långt håll, ofta på moränhöjder i det öppna landskapet. De knyter också an till de historiska byarna och visar på bebyggelseenheterens långa kontinuitet. I anslutning till vadställen, platser för broar och utmed vägarna finns runstenar och gravar som visar på kommunikationsstråkens betydande tidsdjup och att de redan i förhistorisk tid funnit en gynnsam geografisk sträckning.

Kommentar

När det gäller gränsen så finns det en oklarhet vad gäller ett mindre område rakt söder om Husby-Långhundra kyrka (mellan Husby-Långhundra kyrka och Krogsta i Stockholms län, Riksintresseområdet Vidbo AB 69). I GIS-lagren överlappar gränserna varandra. Här borde det vara så att gränsen följer länsgränsen. I dagsläget är det dock svårt att ur befintligt kartmaterial utröna var länsgränsen går.

Referenser

- Bygd att vårda, kulturmiljöer i Uppsala kommun, 4. Kulturminnesvårdsprogram för Uppsala län. Uppsala 1984.
- Långhundraleden, en seglats i tid och rum. Arbetsgruppen Långhundraleden. Uppsala 1993.
- Svenska Gods och Gårdar XI, Stockholms län, 1938
- Sveriges bebyggelse, Stockholms län del III, 1952
- Vård- och underhållsplan, Danmarks kyrka, Uppsala län. Uppsala 2003-05-26
- Vård- och underhållsplan, Husby-Långhundra kyrka, Uppsala län. Uppsala 2007-04-02
- Vård- och underhållsplan, Lagga kyrka. Uppsala 2007-04-02
- Vård- och underhållsplan, Östuna kyrka, Uppsala län. Uppsala 2007-04-02
- Vägvisare till kulturen i Uppsala län. Länsstyrelsen i Uppsala län, Upplandsmuséet och Upplands Fornminnesförening, Uppsala läns landsting. Uppsala 1979